

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1300-1839

Ενότητα 4: Επέκταση και συρρίκνωση της οθωμανικής επικράτειας

Ελένη Γκαρά

Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

Μυτιλήνη, 2014

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Πίνακας περιεχομένων

1. Στόχοι ενότητας	4
2. Περιεχόμενο ενότητας	4
3. Επέκταση σε τρεις ηπείρους	5
3.1 Ορόσημα της επέκτασης.....	5
3.2 Συνέπειες της κατάκτησης των αραβικών περιοχών	5
3.3 Σύγκρουση με τους Σαφαβίδες	6
3.3.1 Ιδεολογική αντιπαράθεση.....	6
3.3.2 Κιζιμπάσηδες	7
4. Υποχώρηση και συρρίκνωση	8
4.1 Ισχυροποίηση των Αψβούργων.....	8
4.2 Η ρωσική απειλή	8
5. Επιλεγμένη Βιβλιογραφία	10

1. Στόχοι ενότητας

- Να παρουσιαστεί το περίγραμμα των εξελίξεων που επέτρεψε την επέκταση της οθωμανικής επικράτειας και, από τον ύστερο 17ο αι., τη συρρίκνωσή της.
- Να γίνει κατανοητή η θέση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη διεθνή πολιτική σκηνή.

2. Περιεχόμενο ενότητας

- Επέκταση σε τρεις ηπείρους: Οθωμανική εξάπλωση στην Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική.
- Υποχώρηση και συρρίκνωση: Στρατιωτική αδυναμία και οθωμανική υποχώρηση έναντι των ευρωπαϊκών δυνάμεων.

3. Επέκταση σε τρεις ηπείρους

3.1 Ορόσημα της επέκτασης

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 ήταν μόνο η αρχή των κατακτήσεων που χαρακτήρισαν τη βασιλεία του Μωάμεθ του Πορθητή (Μεχμέτ Β΄).

- Στα επόμενα τριάντα χρόνια:
 - θα έχει ολοκληρωθεί η κατάκτηση της Βαλκανικής νοτιώς της γραμμής Δούναβη-Σαύου και
 - στη Μικρά Ασία θα έχουν ενσωματωθεί οι επικράτειες της Τραπεζούντας και του Καραμάν.
- Η επόμενη μεγάλη επέκταση θα γίνει με τις κατακτήσεις του Σελίμ Α΄ στις αρχές του 16 αι.
 - Η νίκη επί των Σαφαβιδών της Περσίας στη μάχη του Τσαλντιράν (1514) ανοίγει τον δρόμο για την προσάρτηση της νοτιοανατολικής Μικράς Ασίας.
 - Με την εκστρατεία του 1516/17 ο Σελίμ καταλύει το κράτος των Μαμελούκων και θέτει υπό τον έλεγχό του τη Συροπαλαιστίνη και την Αίγυπτο, διπλασιάζοντας την έκταση του οθωμανικού κράτους.
- Η οθωμανική δύναμη φτάνει στο απόγειό της επί Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς (1520-66), αν και ορισμένες περιοχές θα κατακτηθούν από τους διαδόχους του.

Η οθωμανική ισχύς, σε συνδυασμό με τον αναβρασμό που προκαλεί στην ευρωπαϊκή ήπειρο η κήρυξη της Μεταρρύθμισης (1517), η έκρηξη των θρησκευτικών πολέμων και ο γαλλοαψβουργικός ανταγωνισμός, επιτρέπει στην αυτοκρατορία να παίξει καίριο ρόλο στη διεθνή σκηνή.

3.2 Συνέπειες της κατάκτησης των αραβικών περιοχών

Η σημαντικότερη ως προς τις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειές της κατάκτηση ήταν εκείνη της Συροπαλαιστίνης και της Αιγύπτου (1516-17).

Η ενσωμάτωση της πάλαι ποτέ μαμελουκικής επικράτειας έθεσε υπό οθωμανικό έλεγχο:

- πολυάνθρωπες περιοχές με μουσουλμανική πλειονότητα (πράγμα που άλλαξε τα έως τότε δημογραφικά δεδομένα), που ήταν κέντρα ισλαμικού πολιτισμού από την εποχή των αραβικών κατακτήσεων (7ος αι.),
- τους ιερούς τόπους του Ισλάμ (Μέκκα, Μεδίνα, Ιερουσαλήμ), πράγμα που ενίσχυσε το γόητρο των σουλτάνων και κατέστησε την αυτοκρατορία τον αδιαφιλονίκητο κληρονόμο της παράδοσης του χαλιφάτου,

- περιοχές με τεράστιους οικονομικούς πόρους και εξαιρετική σημασία για το εμπόριο με τον Ινδικό Ωκεανό.

3.3 Σύγκρουση με τους Σαφαβίδες

Η επέκταση της αυτοκρατορίας προς ανατολάς στα τέλη του 15ου αι. έφερε τους Οθωμανούς αντιμέτωπους με τους Σαφαβίδες, τους σίτες ηγεμόνες της Περσίας (1501-1722).

Ο γενάρχης της σαφαβιδικής δυναστείας ήταν ηγέτης του ομώνυμου δερβισικού τάγματος στο Αρνταμπίλ (βορειοδυτική Περσία, περιοχή με πλειονότητα Αζέρων). Οι διάδοχοί του συνέχισαν να ηγούνται του τάγματος, το οποίο ακολουθούσε τις διδασχές του σιιτικού Ισλάμ, αλλά απέκτησαν παράλληλα πολιτική εξουσία.

- Από τα μέσα του 15ου αι. οι Σαφαβίδες διευρύνουν την επιρροή τους μεταξύ των Τουρκομάνων της ανατολικής Μικράς Ασίας.
- Στις αρχές του 16ου αι. ο Ισμαήλ Α΄ των Σαφαβιδών νικά τους Ακ Κογιουνλού, την τουρκομανική φυλετική ομοσπονδία που έλεγχε την Περσία και ανεβαίνει στον θρόνο.

Χαρακτηριστικό της σύγκρουσης ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Σαφαβιδική Περσία, η οποία είχε ως κύρια διακυβεύματα αφενός την κυριαρχία στην περιοχή της Ταυρίδας (Ταμπρίζ) και του Καυκάσου και αφετέρου την κυριαρχία στη Μεσοποταμία και την έξοδο στον Περσικό Κόλπο (λιμάνι Βασόρας), υπήρξαν οι συνεχείς και πολύνεκροι πόλεμοι, σε συνδυασμό με τη θρησκευτική και ιδεολογική αντιπαράθεση σουνιτών και σιιτών, η οποία συντάρραξε ευρύτερα τη Μικρά Ασία.

3.3.1 Ιδεολογική αντιπαράθεση

Η άνοδος της σιιτικής δυναστείας των Σαφαβιδών προσέδωσε θρησκευτικό και ιδεολογικό χαρακτήρα στον ανταγωνισμό των δύο κρατών:

- Μετά την άνοδο στην εξουσία ο σάχης Ισμαήλ επιβάλλει στην επικράτειά του ως επίσημη θρησκεία το σιιτικό Ισλάμ.
- Προωθεί τον προσηλυτισμό μεταξύ των Τουρκομάνων της Μικράς Ασίας και υποκινεί αντιοθωμανικές εξεγέρσεις με μεσσιανικό χαρακτήρα.
- Οι οθωμανοί σουλτάνοι, στο πλαίσιο της σύγκρουσής τους με τους Σαφαβίδες, αναπροσδιορίζονται ως υπέρμαχοι της «ορθής πίστης», του σουνιτικού Ισλάμ, έναντι των «αιρετικών» σιιτών.

3.3.2 Κιζιλμπάσηδες

Η επιρροή και η θρησκευτική και πολιτική προπαγάνδα των Σαφαβιδών στη Μικρά Ασία, σε συνδυασμό με την αντίδραση των τουρκομανικών φυλών στις συγκεντρωτικές πρακτικές του οθωμανικού κράτους, καθώς και η γενικότερη δυσαρέσκεια διάφορων κοινωνικών ομάδων, υπέθαψαν σειρά εξεγέρσεων σε όλη τη Μικρά Ασία. Σε εκείνες του 16ου αι. πρωταγωνιστούν οι κιζιλμπάσηδες, οι σίιτες οθωμανοί υπήκοοι και οπαδοί του σάχη, ενώ από τα τέλη του 17ου αι. τη σκυτάλη παίρνουν διάφοροι άλλοι, από λιποτάκτες στρατιώτες μέχρι εξεγερμένοι επαρχιακοί διοικητές, που έμειναν γνωστοί ως τζελαλήδες.

Παράλληλα με τους πολέμους εναντίον των Σαφαβιδών, οι Οθωμανοί προέβησαν σε εκστρατείες καταστολής κατά των μικρασιατών κιζιλμπάσηδων που είχαν συμμαχήσει (ή θεωρήθηκε πιθανό να συμμαχήσουν) με τους Σαφαβίδες. Εκτός από τις εκτελέσεις των εξεγερμένων κιζιλμπάσηδων, οι οθωμανοί σουλτάνοι χρησιμοποίησαν και άλλα μέτρα για να αποσοβήσουν τον σιιτικό κίνδυνο:

- Μετοίκισαν πληθυσμούς κιζιλμπάσηδων από τη Μικρασία σε άλλες περιοχές (Κύπρος, Πελοπόννησος, Βουλγαρία κλπ.).
- Απαγόρευαν τη θρησκευτική δράση και τις λατρευτικές τους πρακτικές βάσει ιερονομικών γνωματεύσεων (*φετβάδων*) που καταδίκάζαν τους κιζιλμπάσηδες, και γενικότερα τους σίιτες, ως άπιστους.
- Εκτέλεσαν θρησκευτικούς ηγέτες και λογίους που υποστήριζαν ετερόδοξες απόψεις, οι οποίες δεν ήταν συμβατές με την επίσημη οθωμανική εκδοχή του Ισλάμ.

Η δυσπιστία έναντι των σιιτών και οι διώξεις συνεχίστηκαν στους επόμενους αιώνες (αν και όχι με την ίδια ένταση). Τον 17ο και 18ο αι. οι οθωμανικές αρχές επικέντρωσαν την προσοχή τους στο:

- να ελέγξουν την πρόσβαση στα σιιτικά ιερά της Νατζάφ και της Καρμπάλα (οθωμανικό Ιράκ),
- να ενισχύσουν το σουνιτικό Ισλάμ, ιδίως στη Μικρά Ασία, φροντίζοντας για την ίδρυση τζαμιών και την παρουσία θρησκευτικών και δικαστικών λειτουργιών σε απομακρυσμένες περιοχές.

Ωστόσο, την ίδια στιγμή υπήρχε ανοχή του σιιτικού δερβισικού τάγματος των μπεκτασήδων, που είχε προνομιακή σχέση με το σώμα των γενιτσάρων και δε θεωρήθηκε απειλή για το κράτος.

4. Υποχώρηση και συρρίκνωση

Η ήττα των Οθωμανών στον πόλεμο με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, που ακολούθησε την αποτυχημένη πολιορκία της Βιέννης (1683) σηματοδότησε την πρώτη σημαντική εδαφική απώλεια οθωμανικών εδαφών. Η αυτοκρατορία θα ανακάμψει στη διάρκεια του 18ου αι. Η ήττα όμως στον πόλεμο με τους Ρώσους (1768-74) και γενικότερα η ανάδυση της ρωσικής δύναμης θα έχει μακροπρόθεσμα πολύ σημαντικότερα αποτελέσματα για την ακεραιότητα της οθωμανικής επικράτειας.

4.1 Ισχυροποίηση των Αψβούργων

Η αποτυχία των Οθωμανών να καταλάβουν τη Βιέννη το 1683 και οι επιτυχίες των Αψβούργων και των συμμάχων τους του Ιερού Συνασπισμού (παπικά κράτη, Αψβούργοι, Βενετία, Πολωνία-Λιθουανία, από το 1686 και Ρωσία) στον πόλεμο του 1684-99, σήμανε την υποχώρηση της οθωμανικής ισχύος στην Κεντρική Ευρώπη προς όφελος των Αψβούργων.

- Με τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699) τα πρώην οθωμανικά εδάφη της Ουγγαρίας, Κροατίας και Σλαβονίας περνούν στους Αψβούργους, ενώ η Τρανσυλβανία γίνεται υποτελής (προσαρτάται στις αρχές του 18ου αι.)
- Στη διάρκεια του 18ου αι. οι Αψβούργοι προσαρτούν και κάποια επιπλέον εδάφη, ενώ μεταξύ 1718-39 έχουν υπό τον έλεγχό τους και τη βόρεια Σερβία.

Η επιβολή των αψβούργων μοναρχών επί της αριστοκρατίας και ο εκσυγχρονισμός του στρατού και της διοίκησης επί Μαρίας Θηρεσίας (1740-80), αλλά και οι μεταρρυθμίσεις του «φωτισμένου δεσπότη» Ιωσήφ Β΄ (1780-90), συνέβαλαν περαιτέρω στην ισχυροποίηση του αψβουργικού κράτους έναντι των Οθωμανών. Τον 19ο αι. ο αψβουργικός παράγοντας θα παίξει καταλυτικό ρόλο στις εξελίξεις στα βόρεια Βαλκάνια που θα κορυφωθεί το 1878, όταν η Βοσνία-Ερζεγοβίνη θα περάσει υπό τον έλεγχο της Βιέννης.

4.2 Η ρωσική απειλή

Ακόμα μεγαλύτερη απειλή για τους Οθωμανούς αποτέλεσαν οι Ρώσοι. Έχοντας αποτινάξει την ταταρική επικυριαρχία το 1480 και διεκδικώντας τη βυζαντινή κληρονομιά (το 1547 ο Ιβάν Δ΄ στέφεται τσάρος και το 1589 η μητρόπολη Μόσχας αυτοανακηρύσσεται πατριαρχείο), η Ρωσία κατάφερε να εδραιωθεί στις παρυφές της Ευρώπης τον 17ο αι. και να μετατραπεί σε μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη τον 18ο.

Οι ρωσικές εκστρατείες στο πλαίσιο του Ιερού Συνασπισμού εγκαινίασαν μια μακράιωνη αντιπαράθεση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία θα συνεχιστεί μέχρι τις αρχές του 19ου αι. Σταθμός σε αυτή τη σύγκρουση υπήρξε η ρωσική νίκη

στον πόλεμο του 1768-74, στο πλαίσιο του οποίου ρωσικός στόλος εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο Αιγαίο, πυροδοτώντας την πρώτη μεγάλης κλίμακας αντιοθωμανική εξέγερση στις ελληνικές περιοχές (Ορλωφικά, 1770). Ο πόλεμος έληξε με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), η οποία μεταξύ άλλων προέβλεπε:

- την ανεξαρτητοποίηση του Χανάτου της Κριμαίας από την οθωμανική επικυριαρχία (προσαρτήθηκε το 1783),
- την προστασία των ορθόδοξων υπηκόων του σουλτάνου από τους Ρώσους,
- τη δυνατότητα πλοίων με ρωσική σημαία να διαπλέουν τα στενά του Βοσπόρου.

5. Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

- Χασιώτης, Ιωάννης, *Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις και η Οθωμανική Αυτοκρατορία: το πρόβλημα της κυριαρχίας στην ανατολική Μεσόγειο από τα μέσα του 15ου ως τις αρχές του 19ου αιώνα*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2005.
- Faroqhi, Suraiya, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και ο κόσμος γύρω της*, μτφρ. Γ. Καρακρήστος, Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2009.
- Goffman, Daniel, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η πρόμη νεότερη Ευρώπη: μια νέα προσέγγιση*, μτφρ. Σ. Αγάπιος, Αθήνα: Ενάλιος, 2007.
- İnalçik, Halil, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: η κλασική εποχή, 1300-1600*, μτφρ. Μ. Κοκολάκης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1995.
- Quataert, Donald, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: οι τελευταίοι αιώνες 1700-1922*, μτφρ. Μ. Σαρηγιάννης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2006.